

ՀՏԴ 330.1

ԳԻՏԵԼԻԲԱՀԵՆԸ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԲԱՂԱԴՐՈՋՆԵՐԸ

Կ.Ա. Ներսիսյան
տնտեսագիտության ամբիոն

20-րդ դարի վերջերից սկսած գլոբալացումն ու տնտեսական ինտեգրումը կանխորոշելով բոլոր ներկրների տնտեսությունների զարգացման տեմպերն ու օրինաչափությունները առաջադրում են իրենց խնդիրները:

Գլոբալացմամբ պայմանավորված ամենակարևոր մարտահրավերներից է հանդիսանում մրցակցության աննախադեպ ուժեղացումը միջազգային շուկաներում, այդ թվում կապիտալի և աշխատուժի շուկաներում: Երկրորդ մարտահրավերը դա գլոբալ տնտեսության զարգացման օրինաչափություններին և առանձնահատկություններին համապատասխան պետական ու մասնավոր հատվածի ձևավորումն ու կայացումն է թե՛ մակրո, թե՛ միկրոմակարդակներում:

Միանգամայն հասկանալի է, որ վերոհիշյալ խնդիրների լուծումը պահանջում է առաջին հերթին կառավարման նոր հայեցակարգի մշակում ու ընդունում և հետևապես մասնագետների պատրաստում:

Այն նրկները, որոնք չեն կարողանում ապահովել բնակչության կրթության, գիտության և տեղեկատվական միջավայրի որակի զարգացման անհրաժեշտ մակարդակ, ավելի են կախվածության մեջ ընկնում արտաքին ֆինանսական և տեղեկատվական կենտրոններից և դառնում են հիմնականում բնական ու մարդկային ռեսուրսների աղբյուր գլոբալ մտավոր ներուժը կենտրոնացնող զարգացած երկրների և վերազգային կորպորացիաների համար: Հետևաբար գլոբալացման հարուցած մարտահրավերներին դիմակայելու համար պետք է բարձրացնել երկրի մրցունակությունը գիտելիքների ու տեխնոլոգիական առաջընթացի վրա հիմնված տնտեսության ձևավորման աշխատանքների մակարդակը:

21-րդ դարի մարտահրավերները հասկանալու համար պետք է կարողանալ կանխագուշակել ապագան: Իսկ գուշակելու համար պետք է ընկալել նոր ստեղծված գիտելիքները և առանց արդի աշխարհի մասին պատկերացումները փոխելու, զարգացումն անհնար է: «Եվրոպական և ամերիկյան տնտեսագետները նոր տեսության համար վարքագծի նոր կանոններ են ձևավորում և փորձում են իրականացնել անցումը նոր համակարգին, որի էությունն այն է, որ ժամանակակից տնտեսության կորիզը գիտելիքների և այդ գիտելիքների արտադրությունն ապահովելու նպատկառուցվածքների ստեղծումն է»:

Իր հերթին նոր տնտեսության կառուցվածքային տարրերի առաջացումը կարելի է ներկայացնել 4 խմբերում ներառված հետևյալ 13 հատկանիշներով.

1. տեղեկատվական տնխնդրագիական հեղափոխությունը.

ա) ամենուր միկրոշխիների լայնորեն տարածումը,

բ) տվյալների փոխանցման ծախսերի կտրուկ նվազելը,

գ) հաշվողական ծախսերի կտրուկ նվազելը,

2. արդյունաբերական և մասնագիտական փոփոխությունը,

ա) գրառնյալակներում գիտելիքահենք աշխատողների թվաքանակի աննախադեպ աճը,

բ) բարձր վարձատրվող, բարձրահմուտ աշխատողների թվաքանակի աճը,

3. դինամիզմը և մրցունակությունը.

ա) ձեռնարկատիրական կոշտ մրցակցությունը,

բ) համագործակցությունը մրցակիցների միջև,

գ) նոր տնտեսության մշտական «իրարանցումը»,

դ) սպառողների ընտրությունների ժայթքումը,

ն) նոր տնտեսակարգի արագության ստանդարտ դառնալը,

4. գլոբալացումը.

ա) տնտեսության մեջ առևտրի մասնաբաժնի ավելացումը,

բ) ամբողջ աշխարհում ՕՈՒՆ-ների մեծացումը:²

Ընդհանրապես գոյություն ունեն «գիտելիքահենք տնտեսության» բազմաթիվ սահմանումներ, որոնք շնչտապրում են կատարում տեղեկատվական տեխնոլոգիաների և բարձր տեխնոլոգիաների վրա: Դրանցից ամենաընդգրկունը և հատուկը կարող է համարվել Համաշխարհային բանկինը «Տնտեսություն, որն իր տնտեսական և սոցիալական զարգացման համար ստեղծում, ձեռք է բերում հարմարեցնում և արդյունավետ է օգտագործել գիտելիքը»:³

Ավանդական և գիտելիքահենք տնտեսությունները համեմատական կարգով կարելի է ներկայացնել հետևյալ բնութագրիչներով.

		Ավանդական	Գիտելիքահենք
Շուկա	Հիմնական առանձնահատկությունը	Հաստատուն, զանգաղ զարգացող	Արագ, շարունակաբար զարգացող
	Մրցակցային հնարավորությունները	Ներքին	Գլոբալ
	Գերիշխող ֆիրմաները	Մեծ, արդյունաբերական ֆիրմաներ	Ինովացիոն, գիտելիքավար ֆիրմաներ
Մասնավոր հատված	Ռազմավարությունը	Ստատիկ, արտադրություն/ նպատակավար	Դինամիկ, հնարավորությունավար
	Բիզնեսի շնչառությունները	Կայունություն	Փոփոխության կատարում
	Տեխնոլոգիական դիրքը	Ավտոմատացում	ՏՀՏ
	Շուկայի կիզակետը	Զանգվածային մարքեթինգ	Տարբերակում
	Կազմակերպչական կառուցվածքը	Հիերարխիկ	Ցանցավորված
	Հիմնական ռեսուրսը	Ֆինանսական կապիտալը	Մարդկային կապիտալ

Գիտելիքահենք տնտեսության գնահատման համար կիրառվում է web կայքի վրա հիմնված (<http://info.worldbank.org/etools/kam2005>) Համաշխարհային բանկի ինստիտուտի մշակված Գիտելիքի գնահատման մեթոդաբանությունը (Knowledge Assessment Methodology-KAM):

Ցուցանիշների ցանկը հնարավորություն է տալիս նույնականացնել գիտելիքահենք տնտեսությանն անցում կատարող երկրի առջև կանգնած հիմնական դիրքերը և հնարավորությունները, նախանշել քաղաքականության և ներդրումների այն ոլորտները, որոնց վրա պետք է կենտրոնացվի ուղղորդությունը:

Գիտելիքահենք տնտեսության գնահատման մեթոդաբանությունը կազմված է 80 կառուցվածքային և որակական փոփոխականների հավաքածուից, որը հնարավորություն է տալիս էտալոնային թեստավորման (benchmark) ենթարկել երկրի տնտեսությունը, համեմատելով ավելի բան հայտարար երկրների հետ: Այդ 80 փոփոխականների հավաքածուն ներկայացնում է գիտելիքի տնտեսության զարգացման համար վճարող 4 հիմնապայուսները.

- Տնտեսական և ինստիտուցիոնալ ռեժիմ, որը խթանում է գոյություն ունեցող և նոր գիտելիքի արդյունավետ օգտագործումն ու ձեռնարկատիրության բարգավաճումը,
- Կրթված և հմտություններով օժտված քնակչություն, որը կարող է ստեղծել, տալ և լավ օգտագործել գիտելիքը,
- Դինամիկ տեղեկատվական ենթակառուցվածքը, որը կարող է դյուրացնել արդյունավետ հաղորդակցությունը, տարածել և մշակել տեղեկատվությունը,
- Ֆիրմաների, ինստիտուտական կենտրոնների, համալսարանների, խորհրդատվական և այլ կազմակերպությունների արդյունավետ նորաստեղծական համակարգ, որը կարող է մուտք գործել գլոբալ գիտելիքի աճող հիմնապաշարի մեջ, յուրացնել և հարմարեցնել տեղական կարիքների համար ստեղծել տեխնոլոգիա:

Որպեսզի հնարավոր լինի սահմանազատել գիտելիքահենք տնտեսությանն անցման ծագմավորությունները, համաշխարհային բանկի K4D ծրագիրը սահմանել է գիտելիքի տնտեսության այդ շրջանակը:

Հիմնական ցուցանիշների ցանկում օգտագործվում են ներքևյալ փոփոխականներ նկարագրելու համար գիտելիքի չորս հիմնապայուսներից յուրաքանչյուրը. տնտեսական խթանները և ինստիտուցիոնալ ռեժիմը, նորաստեղծությունը և տեղեկատվական ենթակառուցվածքը, գումարած, տնտեսական և սոցիալական գործունեությունը նկարագրող երկու փոփոխականները:

**Հստ K4D գլոբալ աստիճանակարգման աշխարհի 128 երկրների շարքում
ՀՀ-ը գրավում է 53-րդ տեղը.**

		KEI	KI	Տնտ. լսթան	Ինով.	Կրթ.	Տնդ. ենթ.
1.	Շվեդիա	9.17	3.54	8.05	9.68	9.19	9.76
2.	Ֆինլանդիա	9.02	9.22	8.44	9.73	9.21	8.71
3.	Դանիա	9.00	9.23	8.31	9.36	8.87	9.46
9.	Նոր Զելանդ.	8.58	8.65	8.36	8.32	9.00	8.64
10	Նորվեգիա	8.56	8.73	8.08	8.89	8.95	8.34
11	ԱՄՆ	8.50	8.80	7.61	9.43	8.22	8.74
53	Հայաստան	5.10	5.16	4.9	5.72	6.00	3.77

Համաձայն «աճի նոր տեսության», որը 1980-ականներին մշակեցին Պոլ Ռոմերը և նրա հետևորդները գիտելիքների աճն ունի էնդոգեն բնույթ և կապված է տնտեսական այնպիսի գործոնների հետ, ինչպես շառույթի ստացման հնարավորությունների կատարելագործումը կամ կրթության որակի բարելավումը:

Արդի ժամանակաշրջանում շատ պետությունների գերակայությունները արտադրության ավանդական գործոններից (աշխատուժե և կապիտալ) տեղաշարժվում են դնայի գիտելիքներ և տեղեկատվություն: Այս առումով կարևորվում է այն փաստը, որ այսօր հիմնական միջոցները գոյանում են ոչ այնքան նյութական արտադրության, որքան տեղեկատվական-ֆինանսական ոլորտներում:

Ներկայումս որ տնտեսության բարձր տեխնոլոգիաների ոլորտում Հայաստանի Հանրապետությունում գործում են շուրջ 120 ընկերություններ, որոնց ներդրումը տնտեսության մեջ գնահատվում է շուրջ 50 մլն ԱՄՆ դոլար և զբաղչության հետ մեկտեղ դիտվում է որպես ՀՀ տնտեսական զարգացման գերակա ուղղություն: 2005 թ. հունվարի դրությամբ գրանցված գյուտերի և օգտակար մոդելների թիվը կազմել է 1491: Իսկ 100 հազար քնակչի հաշվով տարեկան արտոնագրված գյուտերի քանակով՝ 2,5 ՀՀ գերազանցում է այնպիսի երկրների, ինչպիսիք են՝ Իտալիան (2,1), Իռլանդիան (1,7), Հոնկոնգը (1,5), Իսպանիան (0,4): Սակայն ՀՀ-ում բավական ցածր է գրանցված գյուտերի առևտրայնացման ցուցանիշը⁴:

Թեև տնտեսական ակտիվ քնակչության մեջ գիտահետազոտական ոլորտում աշխատատեղերի տնտեսարար կշռի (0,45 %) և ՀՆԱ-ում ԳՏՀ աշխատանքների արժեքի տնտեսարար կշռի (0,3 %) ցուցանիշներով ՀՀ-ում նկատվում է աճելու, այնուամենայնիվ համարվում է, որ ունեցածը բավարար է գիտարար ծյուղերը ոտքի կանգնեցնելու և հետագայում դրանք տնտեսության շարժիչ ուժը դարձնելու համար:⁵

Մյուս կողմից գիտության ոլորտում ֆինանսավորման միջոցների սահմանափակությունը, գիտական ուղղությունների անհատական բազմազանությունը չեն նպաստել գիտական ներուժի արդյունավետ օգտագործմանը: Նշված ծախսերը ՀՆԱ-ի նկատմամբ դեռևս շատ ցածր են և կազմում են 0,28 %: Իսկ Եվրոմիության կողմից փորձեր են արվում անցկացված հետազոտությունների արդյունքում նշվում է, որ եթե երկիրը գիտության համար հատկացնում է ՀՆԱ-ի մեկ տոկոս, ապա այդպիսի գիտությունը չի կարող ազդեցություն ունենալ տնտեսության վրա:⁶

Ինչ վերաբերում է գիտության և տնտեսության փոխառնչությունների վիճակը բնութագրող վերոհիշյալ ԼՂՀ ցուցանիշներին, ապա պետք է նշել, որ ԼՂՀ-ում համապատասխան վիճակագրական հաշվառում չի վարվում ինչպես գիտահետազոտական աշխատանքների թվաքանակի, գյուտերի և նորարարությունների գրանցման, այնպես ոլորտի սուբյեկտների կողմից կատարած աշխատանքների ծավալի վերաբերյալ: Ուստի հնարավորություն չի ընձևեղում քանակապես գնահատել ոլորտում ձեռք բերված մակարդակը: Միայն ընդգծենք, որ այն չափազանց թույլ ներգործություն ունի տնտեսական

ավտիվության և տնտեսական աճի ապահովման վրա: Նման իրավիճակի պատճառները կարելի է համարել ինչպես պետական համակարգված քաղաքականության բացակայությունը ոլորտում, այնպես էլ գիտական պոտենցիալի չկայացվածությունը: Նման ինտուիցիաները կարելի է հանգել այն սուղ ֆինանսական օժանդակության ծավալով, որը հատկացվում է ակտիվացման: Վերջին հինգ տարում դրանց չափերը տարեկան կազմել են 13-15 մլն դրամ, որը կազմում է ՀՆԱ-ի 0,05 տոկոսը և ավելի քան 20 անգամ պակաս է ընդունվի մակարդակից:

Ամփոփում

21-րդ դարում ավելի ու ավելի է կարևորվում գիտելիքների վրա հիմնված տնտեսության ստեղծումը և զարգացումը, որի կառուցվածքային տարրերի առաջացումը ներկայացվում է այնպիսի հատկանիշներով, ինչպիսիք են տեղեկատվական տեխնոլոգիական հեղափոխությունը, արդյունաբերական և մասնագիտական փոփոխությունը, դինամիզմը և մրցունակությունը, ինչպես նաև գլոբալացումը: Տրվում են ավանդական և գիտելիքահենր տնտեսության համեմատական բնութագրերը, վերջիններիս գնահատման մեթոդաբանությունը, որը մշակվել է Համաշխարհային բանկի կողմից: Բնարկվում են ՀՀ-ում և ԼՂՀ-ում ոլորտին առնչվող առանձին ցուցանիշներ և նշվում գիտելիքի տնտեսության կայացման համար պետական համակարգված քաղաքականության իրականացման անհրաժեշտությունը:

Резюме

В 21 веке еще более важное значение приобретает создание и развитие экономики, основанной на знаниях, образование структурных элементов которых представляется такими признаками, как информационно-технологическая революция, промышленные и профессиональные изменения, динамизм, конкурентность и глобализация. Приводятся сравнительные характеристики традиционной экономики и экономики, основанной на знаниях. Обсуждаются некоторые показатели, касающиеся этой отрасли в РА и НКР и подчеркивается необходимость проведения систематизированной государственной политики в этом направлении.

Գրականություն

1. Ա. Սարգսյան, «XXI դարի մարտահրավերները»: «Challenges Facing Armenia. Internal and External Problems», 7-10 Dektember, 2005 Tsakhadzar.
2. The New Economy Index, progressive Policy Institute. http://www.neweconomyindex.org/section1_intro.html,
3. Համաշխարհային բանկ «Համաշխարհային զարգացման զեկույց գիտելիք զարգացման համար 1988/99»:
4. «Վենչուրային համակարգը Հայաստանում: Ներդրումային հայեցակարգ», Եր. 2005
5. Լ. Մակարյան «Ինտելեկտի տնտեսության զարգացումը որպես համաշխարհային տնտեսության ինտելեկտի մասնաճյուղ» (ՀՀ սոցիալ-տնտեսական արդի հիմնախնդիրները: Գիտական հոգվածների ժողովածու-5, էջ 342:
6. Деловой экспресс, Экономическая газета 17 ноября 2006 г., N43 (700)